

Сочка Ганна, ст. магістратури історико-філологічного факультету;
науковий керівник – к.філ.н., доцент Миронюк В. М. (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ГОЛОСІННЯ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ МАРКА ЧЕРЕМШИНИ)

***Анотація.** У статті досліджено специфіку образного мислення новеліста, ритмізацію, музичність викладу. Розкрито особливості використання Марком Черемшиною народних тужливих плачів і їх роль у реалізації авторського задуму. Визначено світоглядну домінують письменника, його концепцію людини і світу. Доведено, що творчість митця надзвичайно оригінально поєднує модерні європейські віяння та глибинну народність, аж до етнографізму.*

***Ключові слова:** ритмомелодика, ритм, народні плачі, голосіння, речитатив.*

***Аннотация.** В статье исследована специфика образного мышления новеллиста, ритмизация, музыкальность изложения. Раскрыты особенности использования Марком Черемшиной народных тоскливых плачей и их роль в реализации авторского замысла. Определена мировоззренческая доминанта писателя, его концепция человека и мира. Доказано, что творчество художника чрезвычайно оригинально сочетает современные европейские веяния и народность до этнографизма.*

***Ключевые слова:** ритмомелодика, ритм, народные плачи, причитание, речитатив.*

***Annotation.** The article deals with the specific of figurative thinking of a novelist, rhythmic, musicality of presentation. The features of the use by Mark Cheremshyna folk melancholy laments and wailing of their role in the author's intention are investigated. It is determined the worldview dominant of the writer, his conception of a man and the world. It is proved that the author's work blends modern European influences and ethnographism*

***Key words:** rhythm and melody, rhythm, folk laments, lamentation, recitative.*

У сучасних наукових студіях важливе місце посідає дослідження голосіння як жанру. Цю проблему досить ґрунтовно вивчали такі вчені, як Б. Бунчук, В. Домбровський, С. Жадан, І. Качуровський, Н. Костенко, Л. Краснова, М. Ласло-Куцюк, В. Соколова, А. Ткаченко та ін. Попри такий

широкий спектр дослідження, проблема жанрової специфіки творів Марка Черемшини залишається ще на периферії наукових пошуків.

Метою нашої статті є дослідження використання народних тужливих плачів у творах Марка Черемшини та специфіку образного мислення письменника.

Творчість Марка Черемшини надзвичайно оригінально поєднує модерні європейські віяння та глибинну народність, аж до етнографізму. Це виявилось в темах, образах, окремих ситуаціях та художніх деталях.

Основою стилю Марка Черемшини стала оригінально трансформована народна творчість як невичерпне джерело поетичних форм. Добре знамі багатющі скарби народної творчості письменник використав у своїх новелах. Його творчість невіддільна від духовного світу селянства. Це виявилось у найрізноманітніших формах. Поряд з матеріалами з етнографії, фольклористики за творчістю Марка Черемшини можна вивчати світогляд селянина-гуцула тих часів. Народні звичаї, повір'я, забобони, усна народна творчість усіх жанрів (колядки, невольничі плачі, а особливо, голосіння) знайшли найширше застосування в новелах Марка Черемшини. Майстерне, художньо доцільне використання багатств народної поезії разом із гуцульським діалектом надало творчості митця народного гуцульського колориту.

«Народне голосіння, – пише О. Засенко, – невіддільне від похоронного обряду, а голосіння під пером Марка Черемшини стало універсальною формою художнього змалювання трагічного у житті не тільки окремої людини, але й цілої, дорогої його серцю Гуцульщини» [1, с. 84].

«Голосіння мали речитативну (напіврозповідну) форму, оперували традиційними формулами і давали великі можливості для імпровізації. Мова їх патетична, урочиста і пестлива, багата на яскраві поетичні звороти, образи, порівняння» [2, с. 84].

Новеліст найчастіше використовував форму народних тужливих плачів, вживаючи ритмізовану мову, якої досягав різними засобами – дієслівним римуванням, характерним для голосінь, рефренами, повторами, інтонаційним членуванням речень. Його герої нерідко тужать і плачуть.

Плакав старий дід, «руки собі заломлював і казав, що вся Гуцулія на старців переходить» («Карби»). Плакав голодний хлопчик-сирота, над яким немилосердно познущалися куркулі («Злодія зловили»).

Вигляд села, його зойки, жалісливі голоси та плачі вплинули на те, що багато новел Марка Черемшини, зокрема новели збірки «Карби» є народними голосіннями. Драматичні конфлікти стають підставою майже кожної новели, а діалоги, монологи й голосіння – формою виконання.

Основою драматичних конфліктів є, по-перше, дуже важливе економічне становище, в якому перебувають дійові особи, а по-друге, їхня темрява.

Сердечністю і ніжною любов'ю до селян-трудівників, вболіванням за їх безпросвітне, злиденне життя пройнята автобіографічна новела «Карби», що відкриває збірку і починається ліричним вступом-плачем: «У пригорщі брав би того зелене село, леліав би, як дрібненьку запашну отаву, гладив би, як паву. Дивіть, хитається межі горами, гей дубова колиска у віночку, чічки розкидає.

Хотів би тоті чічки позбирати, вітрові не дати, в садочку посадити. Та скільки рука з ними посягне, стільки разів мерця підіймає.

Сухі, надмогильні квіти на цвинтарних, струпішілих хрестах...

Лиш би їх до серця тулити, лиш би ними серце кривавити» [3, с. 24].

Витончена манера народних плачів, їх простота допомогли Марку Черемшині повно відтворити тогочасне становище села, правдиво передати тугу, сум душі, плач серця над замученим, «тихоньким, зарощеним деревищем-селом». Велична і сумна природа в Черемшининому вступі-плачі не тільки імponує важким роздумам автора, але й сама включається в коло цих роздумів. Ця досконала повна гармонія природи і переживань автора засвідчує глибоке розуміння автором краси гуцульської природи, емоційного сприйняття її та вмiлу і колоритну передачу. Яскрава, ніжно-лірична фраза, яку ми бачимо у вступі, буде акомпанементом всієї творчості гуцульського співця.

Багато горя і сліз бачимо в народних піснях про покритку. Немає тужливішої пісні за ту, де дівчина, знеславлена багатим паном, залишається з дитиною на руках і замість вінка – краси дівочтва – на її голові хустка. Образ покритки Марко Черемшина змалював у дусі етики народу:

– Ой не куй, зазулько, не куй, не милиси! Йик перейшлами на панцький хліб, то я вже не дівка, не смію ті надслухати. Шо ті маю гуляти, шо ті буду трудити?

– Дала-с мені, душко, віночок, шо ми груди ссе. Аді, йкий файний віночок! Ліси дивуютси, шо такий віночок маю! [3, с. 63].

Автор щиро, з великою теплотою і сердечністю змалював образ нещасної, збездеченої дівчини і висловив гострий протест проти похмурої тогочасної дійсності. У кожній строфі, в кожному слові відчувається глибоке співчуття автора до своєї героїні, і тому таким ніжним чаром поезії оповив він її образ. Всю ту душевну бурю, весь хаос думок, розпачу підслухав письменник у дівчини і передав через внутрішній монолог.

Новела «Зведениця» має чисто музичну будову. Коротка інтродукція: «Прокуратна копила має! Кіски хусткою накриває, у долонях лице мочить, гей підвалена птаха, боїться. Зведениця копила несе», наче музичний заспів. Ідуть три варіанти, в яких повторюється, чи, навіть, домінує головний мотив голосіння. Ліс і голос зозулі викликає оцей мотив: «А буду в село входити, а люди на мене зиратися будут. Будут за мнов в пальці свистати, будут спиратися та гійкати». Шум вітру, хмари, голос зозулі,

викликають знову мотив: «Буде мні флетівня здибати, буде си питати: «На котрім того данци така парубія грешна?..» Буря думок, розпачливі почуття проймають дівчину. Звідусіль – і від людей, і від птахів, і від землі, і від гір – вона чує докір; плаче і проклинає ненависного пана, що знівечив її життя. Далі йде плач дитини, і знову: «А ньєчка буде собі сивий волос вимикати» [3, с. 63]. Цей третій музичний варіант ніби збирає в собі все, що є в першому та другому мотиві, дає сильніші драматичні акорди, щоб перейти в драматичний фінал і закінчитися одним потягненням смичка на скрипці. Отже, закінчення цього нарису таке: «Та й буде по всему...».

У цьому плачі-голосінні автор не обмежується тим, щоб передати тільки ліричні почуття, не обмежується поодинокими зойками, стогонами, а малює також поодинокі думки та їх логічний розвиток. Отже, це вже не суто ліричний твір, а ще менше суб'єктивний, бо нічого тут не дає Марко Черемшина від себе, а поодинокі образи з природи йдуть із почувань голосільниці. Ці останні – це та форма паралелізму, що її маємо в народній творчості, що її дослідник і знавець народної творчості Філарет Колесса формулює ось як: «Вища форма паралелізму ґрунтується на поставленню образів із природи або взагалі із зовнішнього світу поруч проявів внутрішнього духовного життя людини» [2, с. 8].

«Показується, що голосіння, зложені переважно віршами, які виявляються у своїй будові й групуванню в ту саму свобідну форму, що й думи, – пише Філарет Колесса, – показується дальше, що голосіння визначаються високорозвиненим постичним словом та образною мовою, що знаходимо між ними правдиві перлини народної поезії, які могли бути взірцями для пізніших творів тим більше, що були вони розширені й спопуляризовані на всьому просторі українських земель. Речитативна форма голосінь так само як і дум, не зв'язана сталими відношеннями строф ані ритмічними мотивами, откриває широке поле для імпровізації – у голосіннях більш ніж у думках – і тим пояснюється, чому ті два роди речитативної поезії були плекані професіональними співцями. По своїй формі голосіння виявляють лише низший ступінь того самого рецитативного стилю, який так буйно розвинувся в думках. Думи в'яжуться з голосіннями також ліричним характером, поетичним висловом, символікою й мотивами» [2, с. 4].

«У Марка Черемшини ми маємо не тільки звичайні голосіння, а художній твір, побудований на драматичній основі. Його голосіння писані прозою. Але багато з них, у місцях дійсного голосіння, наближаються до рецитативного нерівноскладового ритму, де ритмічна симетрія підтримується голосовою модуляцією в ширшій амплітуді, до періодів чи віршів, що вказують на кінці жіночі рими, звичайно, дієслівні» [4, с. 206]. Ось як голосить гуцул над трупом конячки: «То таки-сми ті отавами візимував, то так-сми ті, Чічка, вікохав? То абис знала, екомус газді

п'єтнаціть рік гарувала, абис темила. Не кривдуй си на мні, моя Чічко, не кривдуй, то ти упала си в пусті руки, у лещтий рід!

За того, що-сми домівку вігодувала, то я ті псенков на тот світ віріжею, то так ти у торбеїв заробила си!.. Гей, люди добрі, за шьо мні так біг покарав!.. Скорней си, душко, Чічко, скорней си, аді терхівочка хребет ті виїла, аді мушня ті ссе, аді вся кров з тебе випарувала! Самого мні д'хаті віріжеєш, самого?» [3, с. 83].

Такий самий речитативний ритм маємо в нарисі-голосінні «Грушка». Голосять доньки над мамою-трудівницею, що «як біль біла спочивала по чорних муках»: «Чіму до нас, ненько, не заговорите, чіму на нас не подивитеси, наші мозілі не позавиваєте? А в котру онь доріжку, ненько, вибиратеси, відків вас визирати маємо?

– Ненько наша солоденька, чічко наша пишна, желобо любя!..

–Йкими онь словами ви до нас приговорите, йкими слозами заплачете над нами? Нашо-сте си, ненько, грижіли чорними днями, нашо-сте си годували синими синцями?» [3, с. 50].

Подібний текст маємо в народному голосінні: «Ненько наша солоденька, чічко наша пишна, жьилобо любя! Котрі ж то віночки на голову ви нам клали, котрими переміточками ви нас накривали? Йкими онь словами ви до нас приговорите, йкими сльозами заплачете над нами? А йке ваше личко тихеньке, йкі ваші ручки сухенькі! Нашости си годували синими синцями?» [2, с. 73–74]. Не зазнала світлих днів небіжчиця, не сподіваються їх і доньки, «бідні, студені сироти», руки котрих від надмірної праці покрилися мозолями («чіму... наші мозолі не позавиваєте?»).

Голосіння Ілаша – це сповідь, нарікання, біль знівченої людини:

– Ану-ко, встань, газдине моя гідна, ану, підведися! Скажи-ко хоть одно словечко, бо я не гаден сам обігнатися... Таже-с, зазулько, тільки роки перед людьми мовчєла, у рукави плакала, дітем дорогу стелила... [3, с. 52].

Народні голосіння Марко Черемшина використовував для вираження трагічних мотивів у житті народу, для показу на фоні особистого горя картин реальної дійсності. Знаючи їх досконало, новеліст звертався до їхнього сюжету, переосмислював, створював свої, жодного разу не повторюючи народних. Беручи з їхнього змісту окремі мотиви, подавав їх у такій оригінальній композиції, в якій виражалась його яскрава художня індивідуальність. «Черемшина, – писав А. Музичка, – не тільки має багатий запас етнографічного матеріалу, ще з дитинства, що потім чимраз побільшувався через «Дністрову русалку», через збірник Головацького тощо, що міг формуватись у художню творчість, коли він читав Федьковичеві твори, але теж мав уже неабияке знання про усну словесну творчість. А це значить, що Марко Черемшина опановує цей матеріал, а не підлягає йому» [4, с. 121].

Отже, за матеріалами проведеного дослідження можна зробити висновок, що через голосіння Марко Черемшина сподівається дати волю потужному струменеві свого ліризму. Діалоги, монологи, полілоги, близькі фразеологією і лексикою до живої гуцульської говірки, в новелах письменника забарвлені ліризмом, подібні до ліризму народних дум, невольничих плачів і, особливо, голосінь. У деяких його новелах («Зведениця», «Чічка», «Село потерпає» тощо) майже відсутній сюжет, прямий зв'язок між оповідними частинами, епізодами, всебічне зумовлення поведінки героїв та інші елементи композиції. У таких випадках автор зосереджує свою увагу, головним чином, на заключному, здебільшого трагічному епізоді спостереженої ним життєвої історії. Всі події, що зумовили цей епізод, висвітлені автором з позиції самого героя в пору найвищого напруження його душевних сил. Умінням глибоко проникнути в психологію дійових осіб і розкрити її у найкритичніші хвилини письменник досягав високого рівня драматизму.

1. Засенко О. Є. Марко Черемшина: Життя і творчість / О. Засенко. – К. : Дніпро, 1974. – 253 с. **2.** Лесин В. М. Словник літературознавчих термінів / В. М. Лесин, О. С. Пулинець. – К. : Рад. школа, 1971. – 486 с. **3.** Марко Черемшина. Новели. Посвяти Василеві Стефанику. Ранні твори. Переклади. Літературно-критичні виступи. Спогади. Автобіографія. Листи / Марко Черемшина. – К. : Наук. думка, 1987. – 448 с. **4.** Колесса Ф. М. Українська усна словесність / Ф. М. Колесса. – Едмонтон : КІУС, 1983. – 643 с.